

ВИКОРИСТАННЯ МІМІЧНИХ ЖЕСТІВ ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ

У статті розглядається суть мімичних жестів у невербальній комунікації та аналізуються основні способи їх використання для передачі емоційного стану людини.

Протягом останніх десятиліть спостерігається різке зростання інтересу з боку науковців до вираження емоцій людини невербальними засобами комунікації, що зумовлює актуальність дослідження. Разом з тим загальна спрямованість сучасної лінгвістичної науки на вивчення взаємозв'язку різних компонентів мовленнєвої діяльності, розкриття глибинних механізмів передачі емоційного значення засобами мови висуває на перший план питання дослідження мовної інтерпретації конкретних невербальних виявів як знаків емоційних характеристик комунікативної взаємодії людей. Нове осмислення проблем номінації невербальної поведінки з позиції комунікативно-функціонального підходу зумовило актуальність нашого звернення до аналізу специфіки мовного позначення невербальних дій з погляду об'єктивного змісту та комунікативно-прагматичних особливостей. Адже по обличчях людей не меншою мірою, ніж за словами, можна судити про їх актуальний психологічний, зокрема емоційний, стан, наприклад: чи нервують вони, здивовані чимось, сердяться або радіють. Саме використовуючи невербальні засоби передачі емоційного стану персонажа, письменники досягають найбільшого розуміння з боку читачів. Дослідження використання невербальних засобів сучасними письменниками – складне й актуальне завдання, виконання якого є необхідним для кращого розпізнавання різних відтінків емоцій персонажів літератури, що сприяє глибшому розумінню намірів автора. Мета дослідження – проаналізувати основні способи використання мімичних жестів у невербальній комунікації для передачі емоційного стану людини.

Емоції, що позначаються звичайно в мові емоційними дієсловами, можуть виявлятися в акті комунікації також і в жестах, доступних зовнішньому спостереженню. Невербальні складові процесу комунікації включають: паралінгвістику, об'єктом якої є якості голосу; оптико-кінетичну систему, до складу якої входять жести, міміка, пантоміміка; та проксеміку. Використання цих складових, зокрема мімичних жестів, для позначення емоцій людини є предметом зростаючої уваги вчених-лінгвістів. Значний внесок у дослідження проблеми невербальних складових зробили Г. Крейдлін, С. Урисон, П. Екман, У. Фрізен, Р. Якобсон, Р. Харпер, А. В'єнс та І. Матараццо [1; 2; 3; 4; 5]. Традиційна точка зору на співвідношення почуттів і їхніх невербальних проявів загальновідома: вираження почуттів є не чимось іншим, як маніфестацією внутрішнього стану людини. У цих випадках, на думку психологів, відбувається екстеріоризація почуттів. Очевидно, першим, хто висловив цю точку зору в літературі та зосередив увагу саме на мімичних проявах емоцій, був Ч. Дарвін. Вона викладена в його знаменитій книзі "Вираження емоцій у людини і тварини", що вийшла у світ у 1872 році [6]. Однак приблизно в той же період часу інший учений, найбільший американський філософ і психолог У. Джеймс, висловив свій дуже оригінальний погляд на питання про емоційні прояви, описуючи відношення між почуттям і маніфестацією почуттів ніби навпаки. Він вважав, що внутрішній емоційний досвід людини є похідним від різних його зовнішніх дій, у тому числі від відкритих тілесних проявів фізіологічного порушення й експресивного тілесного поведіння [7].

П. Екман та У. Фрізен створили оригінальну систему кодування лицьових виразів, яку назвали FAST (Facial Affect Scoring Technique) [3]. Обличчя ніби розбивається на три області: (а) чоло-брови-очі; (б) ніс-щоки і (в) рот-підборіддя, і в результаті варіювання та комбінування відповідних елементів виходять комплексні лицьові вирази. Саме на основі системи FAST були розроблені і вперше застосовані на практиці методи розпізнавання емоцій за виразами обличчя, емоцій, що виникають від почуттєвого сприйняття людьми подій. На обличчі людини відбиваються багато її переживань, думок і ставлень до когось чи чогось.

П. Екман вважає, що за зовнішніми проявами реконструюється і пізнається внутрішній світ людини, до якої б культури вона не належала. Згідно з П. Екманом, лицьові вираження являють собою біологічно вроджені рухові активності, а тому служать надійними діагностичними показниками конкретних емоцій.

Отже, міміка складається з дискретних лицьових виразів, і фізіологічна дискретність міміки цілком відповідає мовній. Ми розрізняємо сім людських емоцій, що були Екманом названі основними, зокрема, у зв'язку з можливістю їхнього безпосереднього відображення на обличчі. До них належать: (1) радість/щастя; (2) подив/здивування; (3) страх; (4) відраза/презирство; (5) сум; (6) гнів/лють; крім того, він зарахував до емоцій і (7) інтерес/цікавість. Кожна з основних емоцій, на думку П. Екмана, зв'язана з нейронною програмою, яку він вважає універсальною, як і самі емоції. Він стверджує, що основні емоції є універсальними, тому що однаково розпізнаються різними народами [3: 168].

Всі інші емоції П. Екман відносить до додаткових, чи вторинних (secondary). Вторинні емоції не настільки яскраво виражені і, на його думку, є модифікацією чи деякою комбінацією основних.

Культурна варіативність належить тільки до додаткових емоцій і їхніх виразів на обличчі. Вирази емоцій на обличчі можуть змінюватися як за рахунок усвідомлених вольових зусиль, так і неусвідомлено, шляхом чисто автоматичних рухів.

Крім культурної варіативності, можна також простежити й гендерну диференціацію. О. Уайльд зазначав: "A man's face is his autobiography; a woman's face is her work of fiction" ("Обличчя чоловіка — це його автобіографія, обличчя жінки — це її художній твір"). Очевидно, письменник мав на увазі те, що обличчя чоловіків більш відповідають їх внутрішньому стану і життєвому досвіду, а жінка (людина, як правило, більш емоційна) значно більшою мірою реагує на почуття і ставлення до себе тих людей, із якими вона взаємодіє.

Ілюстрацією положення О. Уайльда про автобіографічність емоційного виразу обличчя чоловіків може слугувати наступний приклад:

"Cooper was watching him. His blue eyes, deep in their sockets, were hard and supercilious, and on his lips was a mocking smile." (W. S. Maugham)[8].

Вираз обличчя героя, особливо глибоко поставлені "зверхні, тяжкі" очі, та саме така зверхня посмішка дають змогу читачу уявити та зрозуміти його характер, а саме — людину зверхню, яка зневажливо ставиться до інших.

Жінкам, як відомо, притаманна риса вдало приховувати власні почуття та емоції під виразом обличчя, про що свідчить приклад:

"She looked at the glass; she was very pale and she put on some rouge. She stood at the door for a moment, nerving herself for the interview, and then with a bold face joined him." (W. S. Maugham)[9].

Готуючись до неприємної розмови з чоловіком, героїня, яка, власне, почуває провину, але хоче її приховати, вдало маскує свої емоції під нахабним виразом обличчя.

Антропологи виявили, що людське обличчя може приймати до тисячі найрізноманітніших стійких виразів, значна частина яких має певне комунікативне призначення. Мімічні жести підсилюють інформацію, а іноді створюють певний підтекст, навіть автонімічно переосмислюють сказані слова, таким чином ілюструючи відому сентенцію, що мова дана для того, щоб приховувати свої думки. Обличчя і тісно пов'язані з ним мімічні жести і рухи, такі, як піднімати брови, закривати очі, закопилити губи, закусити губу, наморщити чоло, насупитися, посмішка, поцілунки (у чоло, шоку, губи) та деякі інші, не тільки співвідносяться з конкретними емоціями, але і виконують визначені комунікативні та соціальні функції. Обличчя і лицьові вирази мають ті ж основні функції, що й жести рук і ніг. Але насамперед обличчя — це місце симптоматичного виразу почуттів, внутрішнього стану людини і міжособистісних відносин, тобто однією з головних функцій обличчя є (1) емотивна. Інші функції обличчя — це (2) комунікативна, тобто передача адресату визначеної інформації та відображення міжособистісних відносин, (3) регулятивна, зокрема контактостановлююча і контактопідтримуюча функції, порівнюючи, наприклад, лицьові реакції на повідомлення інших людей. У діалозі навіть найменші зміни обличчя співрозмовника бувають надзвичайно інформативними, і на їхній основі люди часто виносять найрізноманітніші за своїм характером судження про комунікативного партнера.

Проілюструємо вищесказане на прикладах з англійської літератури.

Щоб зобразити не тільки миттєвий емоційний стан персонажа, а й притаманні йому риси характеру, письменники використовують різні мімічні рухи обличчя, наприклад, миттєве роздратування, злість, та в той же час такі риси характеру, як жорстокість, зверхність, нетерпимість:

"He pushed his coarse brown moustache upward, off his lip, and glanced irritably at his sister, who sat impassive and inscrutable.

"You'll go and stop with Lucy for a bit, shan't you?" he asked." (D.H. Lawrence)[10].

У цьому прикладі жест передбачає повне переконання у підкоренні.

Мімічні жести дуже виразно передають раптові емоції, як у наступному прикладі:

"What's wrong with England is snobbishness. And if there is anything that gets my goat it's a snob.

A snob! Mr. Warburton's face grew purple and his eyes blazed with anger. That was a word that had pursued him all his life." (W. S. Maugham)[8].

У цьому прикладі симптоматичні мімічні прояви використані для зображення люті та гніву персонажа, який вкотре почув слова, що принижували його гідність.

Іноді вираз обличчя може сказати багато, навіть якщо слова відсутні, що ілюструє наступний приклад:

"You'll have to make up your own mind between now and next Wednesday," said Joe loudly, "or else find yourself lodgings on the kerbstone."

"The face of the young woman darkened, but she sat on immutable." (D.H. Lawrence)[10].

За виразом обличчя героїні неважко здогадатися про її емоційний стан: повна розгубленість, сум, підкорення долі.

Мімічні жести можуть також бути виразним показником соціального статусу людини, що часто використовують письменники для розкриття характеру персонажів. Вказівкою на більш високий статус мовця є ініціативний, інтенсивний контакт очей:

"There was nothing serene about her as she sat on the edge of the bed, her mouth grim, her eyes scanning him like weapons, while he fiddled, hanging up his jacket, taking off his tie." (Shaw)[11].

Інтенсивний візуальний контакт може також супроводжуватися описом виразної міміки:

"Peremptorily she cut him off. "I will not listen. Instead, you will listen to me." Her eyes were riveted on his face, her handsome, high-cheekboned features set in her most imperious mould." (Hailey)[12].

Онтогенетичні особливості мімічних реакцій зумовлюють пріоритет їх функціонування як невербального знака емоцій, здатного брати участь у передачі всіх фундаментальних емоцій людини, передусім позитивних. Емотивне функціонування міміки облігаторно корелює з індивідуальними та соціальними характеристиками суб'єктів комунікації. Разом з тим фактор ранньої соціалізації міміки пояснює здатність цього невербального компонента бути засобом соціальної взаємодії між людьми. Тому поряд з емотивною функцією, залежно від умов реалізації та конкретних комунікативних завдань, які стоять перед мовцем, спектр прагматичної спрямованості міміки представлений спонукальною та регулятивною функціями. З огляду на прийняті в конкретному лінгвокультурному соціумі "правила вияву" емоцій вбачається необхідним враховувати культурологічні особливості використання міміки в комунікації. Мімічні засоби, що використовуються англійцями в повсякденних

ситуаціях, як правило, вживаються поряд з вербальними. У деяких випадках вони показують доброзичливий настрій і готовність розпочати спілкування, в інших – допомагають яскравіше уявити ситуацію або підкреслюють національний характер жесту, притаманний тільки представникам певної культури. Таким чином, не тільки за вербальними, а й за невербальними ознаками можна зробити прогноз щодо успішності розуміння запропонованої інформації.

Певний вираз обличчя може пом'якшити вербальне висловлювання, що містить погрозу або прохання:

"Mr. Wells, you're outrageous! You read People's minds, then you make them feel terrible." *But the warmth of her smile belied the reproof.* (Hailey) [12].

Втілення в мові знакового характеру мімічних жестів передбачає залучення певних мовних одиниць різних рівнів, вибір яких є когнітивно й комунікативно зумовленим. Номінації невербального знака міміки, які мають різне лексико-граматичне наповнення, вилетіні в комунікативний акт і беруть участь у здійсненні спілкування індивідів.

Тривале використання інтенсивного погляду після завершення вербального повідомлення може свідчити про наміри мовця здійснити більш ефективний вплив на іншу людину:

"Arthur, don't be pompous." My wife was looking at me hard with those wide grey eyes of hers, and to avoid them – they sometimes made me quite uncomfortable – I got up and walked over to the French windows that led into the garden." (Dahl) [13].

У різних комунікативних ситуаціях мовці звертаються до різних мімічних жестів, щоб висловити свої емоції. Найчастіше мімічний жест "посмішка" використовується для висловлення позитивного ставлення до співрозмовника, але іноді її використовують для здійснення емоційного впливу:

"Only on the question of Pokorny," Hutt [the boss] went on, "I must beg your indulgence and depart from my usual routine. I must insist he go immediately..." He smiled frostily. "You couldn't call me overbearing and meddling for that, could you, O'Neill?" "No, sir," O'Neill said from the shadows. (Shaw) [11].

Здебільшого міміка грає допоміжну роль при вираженні емоцій у повсякденній комунікації, але не завжди, оскільки в реальному спілкуванні вона може виступати еквівалентом мовленнєвих дій, можливо, більш експресивним і економним. Повна відсутність кінетичного супроводу зменшує вплив мовлення, надто інтенсивне чи монотонне використання жестів і міміки може втомлювати і дратувати співрозмовника.

Мова, як основа людського спілкування, не тільки забезпечує обмін інформацією, але й відображає емоційний стан мовців в акті комунікації. Емоції виступають невід'ємною частиною людського життя, регулюючи процеси сприйняття та осмислення дійсності, зумовлюючи упереджене емоційне ставлення людини до дійсності. Розпізнати наскільки значущим є те, що відбувається з людиною, ми можемо завдяки емоціям, які включені до психічних процесів і станів людини і виступають як система сигналів, які можна визначити завдяки системі невербальних знаків, важливішим з яких є міміка.

У дослідженні розглядалася репрезентація емоційних станів за допомогою мімічних засобів. Невербальне спілкування проявляється, як правило, несвідомо й самодостатньо. Навіть коли люди зважують свої слова, справжні почуття та емоції можна прочитати через міміку, жести, пантоміміку, інтонацію голосу тощо.

Отже, не тільки словесні засоби передачі емоційних станів, а й невербальні, такі, як мімічні жести, слугують ефективним засобом отримання та розуміння інформації. Таким чином, використання невербальних засобів допомагає краще розкрити та інтерпретувати емоційні стани персонажів, що досліджувалося нами на прикладі сучасних англомовних письменників. Перспектива дослідження вбачається в аналізі специфічних особливостей використання мімічних засобів для маніфестації емоцій сучасними англомовними письменниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крейдлин Г. Невербальная семиотика. М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 581 с.
2. Урисон Е. В. Синонимический ряд лексемы взгляда // Под общ. ред. акад. Ю.Д. Апресяна. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. – Вып. 1. – М.: Школа. Языки русской культуры, 1997. – С. 365-368.
3. Ekman P., Friesen W. V., Tomkins S.S. Facial Affect Scoring Technique (FAST): A first validity study // *Semeotica*, 3, № 1, 1971. – P. 37-58.
4. Якобсон Р.О. Да и нет в мимике // *Язык и человек*: Сб. статей памяти проф. П.С. Кузнецова (1899-1968) / Пуб. Отделения структурной и прикладной лингвистики. фил. фак. МГУ. – Вып. 4. – М.: МГУ, 1997. – С. 284-289.
5. Harper R. C., Wiens A.N., Matarazzo I.D. *Nonverbal Communication*. – New York: John Wiley, 1978. – P. 91-92.
6. Дарвін 1872/1965 – Darwin Ch. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. – New York: Philosophical Library, 1872[3rd edition – 1965]. – P. 222.
7. James W. What is an Emotion // *Mind*, 9. – 1884. – P. 188-204.
8. W. Somerset Maugham. *The Outstation. The Tree of Knowledge*. – М.: Айрис Пресс, 2002. – 197 с.
9. W. Somerset Maugham. *The Painted Veil*. – К.: Знання, 1999. – С. 67.
10. D. H. Lawrence. *The Horse Dealer's Daughter. The Tree of Knowledge*. – М.: Айрис Пресс, 2002. – 119 с.
11. Shaw I. *The Troubled Air*. – N.Y.: A Dell Book, 1987. – 510 p.
12. Hailey A. *Hotel*. – London: Pan Books, 1965. – 413 p.
13. Dahl R. *Tales of the Unexpected*. – London: Penguin Books, 1980. – 286 p.

Матеріал надійшов до редакції 12.04.2005р.

Мартынова О.М. Использование мимических жестов для обозначения эмоционального состояния человека.

В статье рассматривается суть мимических жестов в невербальной коммуникации и анализируются основные способы их использования для передачи эмоционального состояния человека.

Martynova O. M. The Use of miming gestures for designating the person's emotional state.

The article focuses on the essence of miming gestures in non-verbal communication; and the basic ways of their use to express the person's emotional state are being analyzed.